

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ З КОМБІНОВАНИМ ВИРОБНИЦТВОМ

Нестерчук Ю.О., д.е.н., професор

Непочатенко О.О. д.е.н., професор

Уманський національний університет садівництва

Анотація. Розглядаються фактори активізації інтеграційних процесів на рівні підприємств, аналізується динаміка розвитку цієї форми вертикальної інтеграції та її роль у підвищенні ефективності аграрно-промислового виробництва.

Ключові слова: аграрно-промислове виробництво, вертикальна інтеграція, суміжні галузі, агрофірма.

Annotation. The factors stimulate the integration process at the enterprise level, examines the dynamics of this form of vertical integration and its role in enhancing the effectiveness of agro-industrial production.

Keywords: Agricultural and industrial production, vertical integration, related industries, agricultural firm.

Аграрно-промислова інтеграція як процес поєднання суміжних галузей АПК із кожним наступним етапом розвитку економіки породжувала нові організаційно-правові форми свого прояву. Інтегровані формування в АПК України перехідного періоду принципово відрізняються від аграрно-промислових структур України, що входила до складу СРСР. Початок 90-х років характеризується активізацією приватизаційних процесів, в тому числі в АПК. Проте приватизація підприємства не могла автоматично стати запорукою його ефективності як основи (або у складі) аграрно-промислового формування, адже не гарантувала необхідних перетворень його організаційної структури, нововведень у виробничій діяльності, фінансової стійкості та інвестиційної активності.

Недосконале інституціональне середовище, обмежений в ринкових умовах управлінський досвід, подрібнення підприємств у процесі їх приватизації, і, як наслідок, порушені господарські зв'язки – з одного боку, з іншого – формування неприродних локальних монополій в межах виробничого ланцюга, занепад дрібних підприємств. Дистанціюючись від процесів приватизації, перерозподілу власності та реорганізації підприємств АПК держава, по суті, залишила сільське господарство виживати у незвичному для нього нерегульованому ринковому середовищі, тоді як реальним шляхом налагодження рівних міжгалузевих зв'язків в межах АПК могло стати стимулювання інтеграційних процесів у різних їх формах.

Відомі кризові явища аграрної економіки 90-х років минулого століття, що проявилися у значній ціновій залежності сільського господарства від інших сфер АПК, дали поштовх до активізації інтеграційних процесів на рівні підприємства. І хоча відомі вчені попереджали про доцільність внутрішньогосподарської аграрно-промислової інтеграції лише в окремих економічно сильних сільськогосподарських підприємствах [1, с. 180], динаміка розвитку цієї форми вертикальної інтеграції свідчить про зростання її ролі у підвищенні ефективності аграрно-промислового виробництва. Так, у 1991 р. в АПК України діяли 87 агропромислових фірм (юридичний статус отримали в 1987 р.), переважно в Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській, Миколаївській областях та у АР Крим. 54 з них організовані на базі колгоспів, 14 – радгоспів, 19 – шляхом об'єднання кількох сільськогосподарських, переробних та інших підприємств та організацій [2, с. 43]. В 1992 р. налічується 100 агрофірм, а на початок 1996 р. їх вже 240 [3, с.325]. У 1997 р. цехи і млини для виробництва борошна мали 57 % з усіх 12048 колективних і державних господарств, крупорушки – 38,9, майданчики забою худоби або м'ясопереробні цехи – 51,3, цехи і заводи з виробництва комбікормів – 15,8, плодоовочевих консервів – 6,5, олійниці – 25, хлібопекарні – 21,6 %. В окремих господарствах вироблявся спирт (9

господарств), пиво (25), горілка (2 радгоспи), макарони (78 господарств), оброблялись шкіри (31) тощо [4, с. 149].

Перше офіційне визначення агрофірми як нової організаційної структури АПК дав Державний агропромисловий комітет Української РСР із формулюванням “агрофірма – інтегроване формування, що створюється на базі одного колгоспу або радгоспу з високим рівнем розвитку сільськогосподарського виробництва та широкою мережею підсобних підприємств і промислів, включно із переробкою продукції, торгівлею, або на базі декількох господарств, підприємств та організацій із збереженням їх господарської самостійності” [5, с. 41].

Глибоко досліджуючи процеси вертикальної інтеграції та формування аграрно-промислових структур М.Ю. Коденська виділила принципові відмінності агрофірми як суб’єкта аграрного бізнесу, що має власні торговельні точки (мережу), може самостійно визначати сферу своєї виробничої діяльності, її структурні співвідношення, вільно розпоряджатися виробленою продукцією та грошовими коштами, розвивати економічні відносини та виробничі взаємозв’язки з іншими підприємствами, виходити на зовнішній ринок, освоювати підприємництво та відносини ринкової економіки [2, с. 48, 49].

Не зупиняючись на окремих особливостях визначення аграрно-промислової фірми, що подаються різними авторами, наголосимо лише на її виключно інтегрованій суті (комбіноване виробництво, багатопрофільність) [6].

Сучасні агрофірми – це окремі підприємства, що здійснюють виробництво, переробку, реалізацію сільськогосподарської продукції; дочірні підприємства; структурні підрозділи регіонального або міжрегіонального аграрно-промислового об’єднання. Являючись статутними аграрно-виробничими утвореннями вони набувають статусу агрофірми із прийняттям статуту. Агрофірми реєструються переважно як товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ “Агрофірма “Маяк” Золотоніського району

Черкаської області, ТОВ “Агрофірма “Україна” Мелітопольського району Запорізької області, ТОВ “Агрофірма “Світанок” Царичанського району Дніпропетровської області, ТОВ “Агрофірма “Лиманський” Очаківського району Миколаївської області, ТОВ та інші); приватні підприємства (ПП “Агрофірма “Батьківщина” Вінницького району Вінницької області, ПП “Агрофірма “Лан” Сватівського району Луганської області, ПП “Агрофірма “Світанок” Лохвицького району Полтавської області та інші); відкриті та закриті акціонерні товариства (ВАТ “Агрофірма “Вербівське” Балаклеїського району Харківської області, ЗАТ “Агрофірма ім. Лазо” Тарутинського району Одеської області, ЗАТ “Агрофірма “Мирів” Немирівського району Вінницької області та інші); дочірні підприємства (ДП “Агрофірма “Оріон” Хорольського району Полтавської області, ДП “Агрофірма “Діамант” Сумського району Сумської області, ДП “Агрофірма “Байс-Агро” Уманського району Черкаської області та інші).

Типовим вертикально інтегрованим на господарському рівні формуванням є ТОВ “Агрофірма “Мрія” Конотопського району Сумської області, включене Міністерством аграрної політики України до переліку базових агропідприємств з відпрацювання методики внутрішньогосподарського планування, прогнозування та механізму товарно-грошових відносин [7].

Організаційна структура підприємства представлена спеціалізованими підрозділами з виробництва товарної продукції та надання послуг зовнішнім споживачам (центри надходжень) та підрозділами, що продукують продукцію і послуги для внутрішнього споживання (центри витрат) (рис. 1), регулювання відносин між якими здійснюється на основі внутрішніх угод та положення про трансфертні ціни.

Частина валового прибутку спрямовується на формування централізованих фондів агрофірми, інша частина розподіляється між структурними підрозділами для формування фонду заробітної плати.

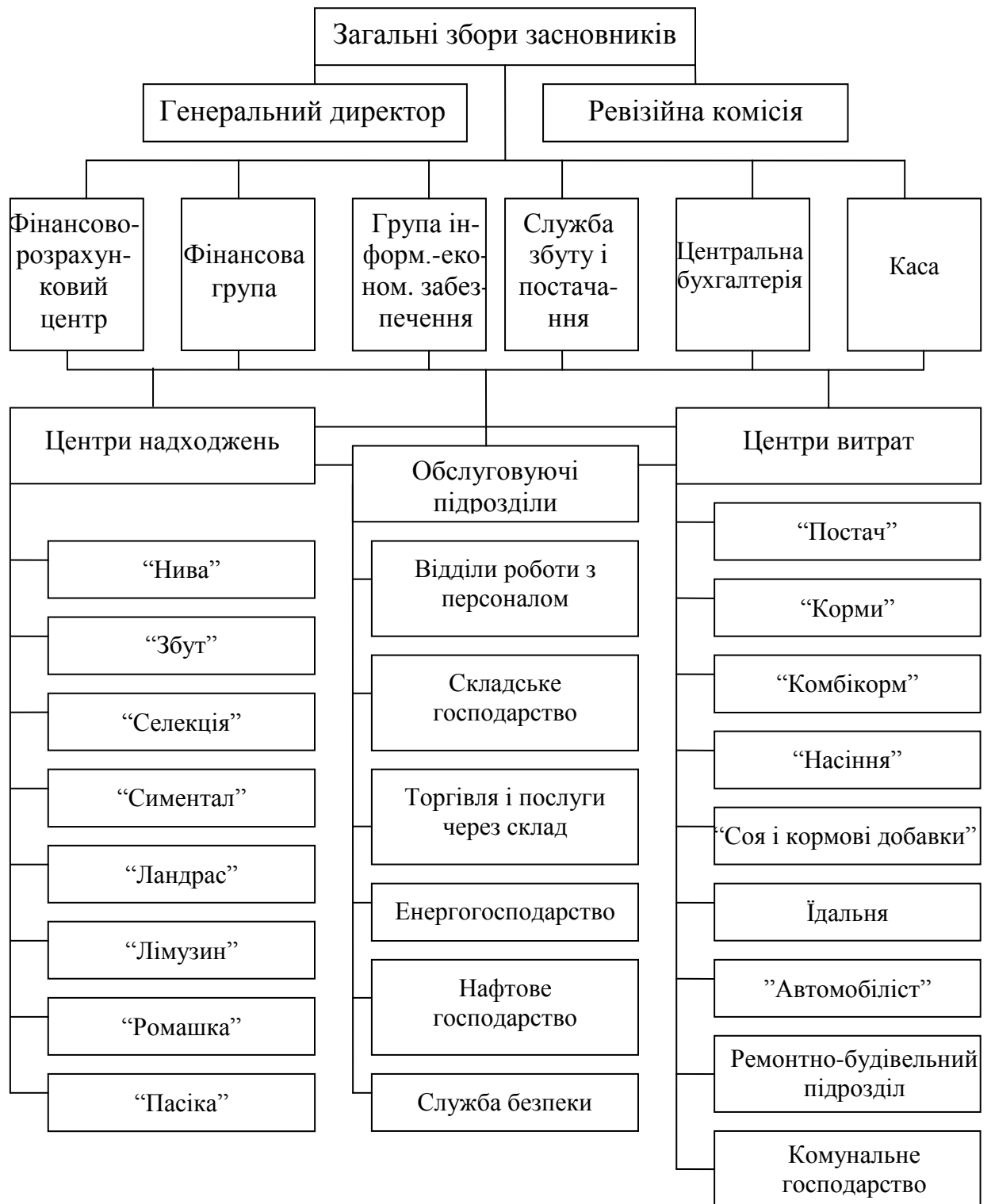


Рис. 1. Організаційно-виробнича структура ТОВ “Агрофірма “Мрія” Конотопського району Сумської області

Запровадивши на практиці бюджетування як процес планування майбутніх операцій підприємства та оформлення його результатів у вигляді системи бюджетів, в межах аграрно-промислового формування досягнуто максимальної узгодженості дій та реалізації інтересів окремих підрозділів

через кількісне обґрунтування планів кожного з них та витрат, пов'язаних з їх виконанням. На підставі системи бюджетів окремих підрозділів формується генеральний бюджет агрофірми, розраховується частка накладних витрат підрозділів у видах продукції інтегрованої структури, складається нормативна калькуляція повної собівартості одиниці готової продукції.

Вітчизняні вчені рекомендують запроваджувати систему бюджетування в діяльності підприємств з широкою номенклатурою готової продукції та розгалуженою структурою управління [8]. Проте на практиці існують недоліки, що значно обмежують її використання в системі управління аграрно-промислових формувань. Зокрема, методична складність та значні ресурсні витрати при адаптації до існуючих умов функціонування інтегрованих систем в АПК/

Ринкова економіка, в основу якої покладено принцип самостійності усіх господарюючих суб'єктів, нівелює основні відмінності агрофірм, що були і основними спонукальними мотивами їх створення. При державній реєстрації принципове значення має юридичний статус підприємства (ВАТ, ЗАТ, СТОВ тощо). Тоді як "агрофірма" становить частину власної назви конкретного підприємства.

Вважаємо недоцільним аналізувати тенденції розвитку внутрігосподарської вертикальної інтеграції на основі виокремлення статистичної сукупності підприємств, у назві яких є слово "агрофірма". Адже дослідження показують, що значна частка агрофірм, декларуючи багатогалузеве аграрно-промислове виробництво та інші види діяльності, обмежується виключно виробництвом сільськогосподарської продукції (ТОВ "Агрофірма "Лан" м. Шостка Сумської області, ТОВ "Агрофірма "Відродження" Кременчуцького району Полтавської області, ПП "Агрофірма "Вікторія" Барського району Вінницької області, ПП "Агрофірма "Мостки", Сватівського району Луганської області, ТОВ "Агрофірма "Деметра" Павлоградського району Дніпропетровської області, ПП "Агрофірма "Васильівка" Березанського району Миколаївської області, ПП "Агрофірма

“Росія” Чернігівського району Запорізької області, КП “Агрофірма “Стожари” Новомиргородського району Кіровоградської області, ТОВ “Агрофірма “Хлібороб” Волчанського району Харківської області та інші).

Слід зазначити, що власна переробка сільськогосподарської сировини, виробництво окремих харчових продуктів, надання послуг у землеробстві, зберіганні продукції та інші неаграрні види діяльності здійснюються у багатьох підприємствах, що не мають статусу агрофірм. Це не дозволяє обмежувати дослідження внутрігосподарської вертикальної інтеграції виключно агрофірмами, які у 90-х роках переважали у системі діючих господарських аграрно-промислових формувань [3, с. 322].

Ринкові перетворення, процеси оптимізації розміщення та спеціалізації у кожному регіоні України сприяли формуванню певного рівня спеціалізації та концентрації виробництва продукції сільського господарства. Так, Черкаська область характеризується відносно стабільною структурою реалізованої продукції агропідприємств. Головною галуззю в останні роки є зерновиробництво (42 %), тваринництво забезпечує 23,7 % виручки підприємств, реалізації продукції переробки сільськогосподарської сировини (у статистичних звітах - послуги) становить 4,9 %.

Аналіз розвитку підсобних та допоміжних виробництв у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області виявив певні закономірності впливу внутрігосподарської інтеграції на рівень розвитку та економічну ефективність їх діяльності [9]. Загальну чисельність – 296 підприємств становлять сільськогосподарські товаровиробники Черкаської області (73,8 % від загальної чисельності сільськогосподарських підприємств), в структурі товарної продукції яких є дохід від реалізації послуг (в тому числі продукції власної переробки сільгоспсировини).

За результатами аналізу нами визначені параметри найбільш результативних у 2010 р. аграрних підприємств Черкаської області з комбінованим типом виробництва. Це аграрно-промислові підприємства, що мають в користуванні близько 3000 га сільськогосподарських угідь,

використовують працю близько 100 працюючих, отримують майже 5000 тис. грн грошової виручки від реалізації продукції, робіт, послуг, 11-12 % з якої (550 – 600 тис. грн) – дохід від реалізації продукції у переробленому вигляді.

Варто зазначити, що на сучасному етапі розвивати внутрігосподарську інтеграцію в цьому регіоні не лише можливо, але і необхідно. Сучасні технології здатні забезпечити сільськогосподарських товаровиробників невеликими за розмірами, але ефективними малими виробництвами (міні-пекарні, молочні, консервні виробництва), а також гнучкість дрібних виробництв, їх пристосовуваність до кон'юнктури ринку, широкий асортимент продукції для місцевих споживачів підтверджують такий висновок.

Таким чином, налагодження власної переробки сільськогосподарської сировини в межах діючих аграрних підприємств з врахуванням організаційно-економічних передумов сприяє розвитку, підвищенню рівня інтенсифікації основних галузей сільського господарства. Крім того, економічні, організаційні та інші переваги підприємств з комбінованим виробництвом на рівні району створюють передумови для формування аграрно-промислових структур вищого рівня.

Література.

1. Саблук Особливості аграрної реформи в Україні / П. Саблук. – К.: ЗАТ “Нічлава”, 1997. – 304 с.
2. Коденська М. Ю. Агропромислові підприємства і агрофірми в умовах переходу до ринку / М. Ю. Коденська, В. О. Кисельов. – К. : Вид-во УСГА, 1993. – 184 с.
3. Підприємництво в аграрній сфері економіки / [М. Й. Малік, Ю. О. Лупенко, Л. В. Романова та ін.; за ред. П. Т. Саблука, М. Й. Маліка]. – К. : ІАЕ, 1998. – 514 с.
4. Месель-Веселяк В. Я. Реформування аграрного виробництва / Месель-Веселяк В. Я. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 1999. – 272 с.

5. Государственный агропромышленный комитет: Новые агропромышленные формирования УССР: ЦУОП Госагропрома УССР. – Киев, 1988. – 61 с.

6. Нестерчук Ю.А. Перспективы интеграционных взаимодействий предприятий АПК / Ю.А. Нестерчук // Перспективы развития агропромышленного комплекса России : Всероссийская науч.-практ. конф., 1-3 окт. 2008 г.: сборник материалов. – М.: ФГОУ ВПО МГАУ, 2008. – Часть 2. – 148-152.

7. Про затвердження Переліку базових підприємств і регіонів по опрацюванню та запровадженню ефективних моделей, механізмів, напрямів реформування АПК та прогресивних технологій виробництва продукції : наказ Міністерства аграрної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrprod.kiev.ua/legal/pager.php? iddoc=1412&doc1>.

8. Орленко С.С. Впровадження і адаптація системи управління прибутком на основі бюджетування для підвищення конкурентоспроможності українських підприємств / С.С. Орленко // Економіка та держава. – 2007. – № 8. – С. 57-58.

9. Нестерчук Ю. О. Регіональні масштаби внутрішньогосподарської аграрно-промислової інтеграції / Ю. О. Нестерчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. — С. 36–42.